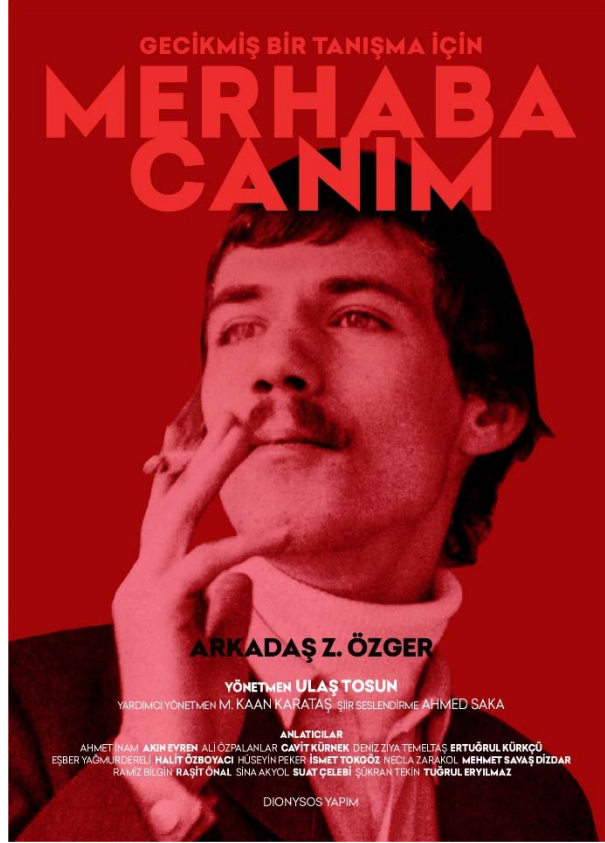

GECİKMiŞ BİR TANIŞMA İÇİN *MERHABA CANIM*

Süheyla Tolunay İşlek

Merhaba Canım, yönetmen Ulaş Tosun'un, ölümünden yaklaşık yarım asır sonra şair Arkadaş Zekai Özger'in hayatını, şairin dizeleri arasında gezinerek ve sözlü tanıklıklara başvurarak anlatan, zamanında asla söylenememiş olana kapı aralayan, yer yer itiraf, özeleştiri ve özür de içeren bir belgesel... Beş yıllık bir emeğin sonunda ortaya çıkan *Merhaba Canım* görmezden gelinen bir Arkadaş Zekai Özger portresi sunuyor.

Yönetmen Ulaş Tosun, "Gecikmiş Bir Tanışma İçin" diyerek başlıyor Arkadaş Zekai Özger¹ belgeseline. Gecikilen şey nedir, kimler gecikti, neden gecikildi gibi

¹Arkadaş Zekai Özger, adını bu şekilde yazıyor ve şiir başlıklarını küçük harflerle yazıyor. Yazıda bu kararlara saygı duyulacaktır. Ve zaman zaman şairin adı yerine sadece 'Arkadaş' mahlası

sorular getiriyor akla bu giriş cümlesi... **Arkadaş Z. Özger**, 1960'ların sert politik iklime sahip Türkiye'sinde ülkenin yaşadığı trajediyi devrimci bir ruhla tasvir eden birçok toplumcu şiirin şairi olarak biliniyor aslında. 68 Kuşağı mensubu devrimciler için **Arkadaş**'ın "*Alnını dağ ateşiyle ısıtan dostum, yüzünü kanla yıkayan dostum*" dizeleri adeta marş haline geliyor. 1968'de öğrenci hareketleri başlıyor ve **Arkadaş Z. Özger** Fikir Kulüpleri Federasyonu'na üye oluyor, devrimci arkadaşlarıyla beraber eylemlere katılıyor. Arkadaşları arasında **Eşber Yağmurdereli**, **Necla Zarakol**, **Ertuğrul Kürkçü** ve **Tuğrul Eryılmaz** da var. 12 Mart'a giden süreçte **Arkadaş**'ın "*kara yeller ak yelleri dövende / sevdanı yüreğine kuşat / al sesimi vur kanının gümbürtüsüne / zamanıdır dağları delmenin*" dizeleri dillerden düşmüyor, bestesi yapılıyor. 1971 yılının Ocak ayında Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi yurduna yapılan polis baskınında **Arkadaş Z.** ölesiye dövülüyor ve '*müzikal dövüldük o gün bir iki üç komutlarıyla*' dediği günün ardından "*biz üçyüz yurtseverdik / bir gün sularken çiçeklerimizi / üçbin kişilik düşman ordusu / ve onun paralı sivil askerleri / saldırdılar yurdumuza*" dizelerini yazıyor. Dönemin ruhuna paralel olarak sınıf bilinci üzerine de yazdığı şiirler var elbet. *Tamirat* adlı şiirinde her daim çatışmalı olduğu ve Menderes taraftarı işçi babasına "*ne kadar üstelesem yanlış bir değişimi / bir proleterin oğlu olduğuma inandıramıyorum kimseyi / inandıramıyorum babama bir proleter olduğunu*" dizeleriyle veryansın ediyor.

kullanılacaktır. Şiirlerdeki yazım hataları orijinal hallerine sadık kalınarak olduğu gibi bırakılmıştır.

Ancak madalyonun bir de öteki yüzü var. **Arkadaş Z. Özger**'in “toplumcu” şiirleri yere göğe sığdırılmazken kendi iç sesini yansıttığı “bireyci” denilen şiirleri Soyut, Yordam, Papirüs gibi dönemin önemli sayılan dergilerinde yayımlansa da devrimci arkadaşları tarafından pek tasvip edilmiyor, ne gerek vardı ‘*Zeki Müren*’i *seviniz*’ dizesi yazmaya denilerek küçümseniyor. Benzer şekilde beraber tiyatro yaptığı arkadaşları da **Arkadaş**’ı cinsel tercihi nedeniyle dışlayıp, ötekileştiriyor. ODTÜ Tiyatro Şenliği’nde Aristofanes adlı oyunla birincilik ödülü alsalar da **Arkadaş Z. Özger** tiyatroya veda etmek zorunda kalıyor.

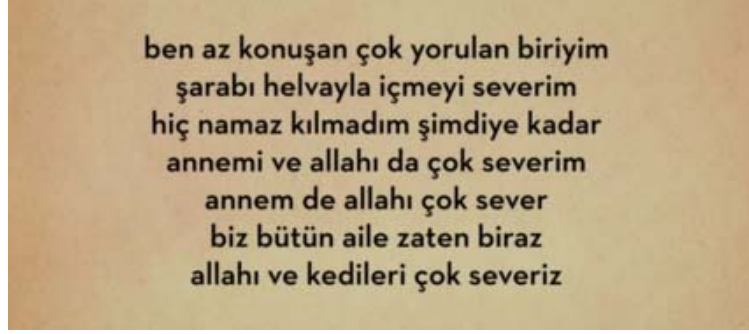
Yönetmen **Ulaş Tosun** bir röportajında şiir matinelерinin yaygın olduğu yıllarda “hızlı” şiirler revaçta olduğu için, bir matineye **Arkadaş**’ı çağırıldıklarını, fakat ortam uygun olmadığı için ona şiir okutmadıklarını söylüyor.² Bunun üzerine **Arkadaş** dostlarını daha çok edebiyat ve şiir çevrelerinden seçmek durumunda kalıyor ama cinsel tercihini açık eden dizeleri nedeniyle bu çevrede de benzer bir dışlanmayla karşılaşılıyor. Fakat hiçbir şey, şairin şiirlerinin sesini kısamıyor. **Arkadaş**, hüzünden sakınmak yerine, onu dizelere dönüştürüp doğru hissettiği yolda ilerliyor; ülkenin hâkim sosyo- kültürel normlarına karşı çıkan şiirleri ardı ardına geliyor ve bunları – türlü sansürlere maruz kalsalar da – yayımlatmayı başarıyor. *Queer* bir tavırla şiirlerinde ironi ve parodinin tüm imkânlarını kullanarak, erkek egemen söylem ve dini muhafazakârlığı itibarsızlaştırarak heteronormativite tarafından sindirilmeyi kabul etmiyor.

Yönetmen **Ulaş Tosun**’un belgeselinde asıl dikkat çekmek istediği nokta da bu. Gecikmiş bir tanışma denilen, aslında **Arkadaş Z. Özger**’in dönemin sol ağırlıklı devrimci şiir geleneği içinde yer almayan, bireysel çıkmazları dert edinen, mizah

²Birartibir.org, “Şimdi yanağımızı Arkadaş’a uzatsak” ([Bağlantı](#))

ve ironi dolu şiirleriyle olan tanışma. Zira bu şiirler, toplumsal cinsiyet algısını yerle bir eden, zamanının çok ötesinde, kendinden taviz vermeyen *queer* bir öznenin iç sesini duyduğumuz şiirler. Belgeseldeki tüm sansür, oto sansür, hafıza gibi engellere rağmen **Arkadaş**'ın şiirleri, şairin aktarmak istediklerini açık ve net olarak aktaran belgelere dönüşüyor. Bu belgelerden ilki belgesele adını veren *Merhaba Canım* şiiri.

Asıl Belgesi Şiir Olan Bir Belgesel:

Merhaba Canım biyografi temelli bir belgesel. Yönetmen kronolojik bir akış esas alarak **Arkadaş Z. Özger**'i çocukluluğundan başlayarak ölümüne dek olan yirmi beş yıllık süreçte kardeşi, dava arkadaşları, üniversite arkadaşları, tiyatro ve edebiyat çevrelerinden edindiği arkadaşlarının sözlü tanıklıkları, 60'lar sonu - 70'ler başı Türkiye'sinin arşiv görüntüleri ve **Arkadaş**'a dair fotoğraflar aracılığıyla tanıtmaya çalışıyor. Ancak yönetmenin, belgeselinde esas aldığı başlıca belge **Arkadaş**'ın şiirleri oluyor. **Arkadaş** ile ilgili anlatılan her anı ya da verilen her bilgiden sonra, yönetmenin bunlarla ilişkili bulunduğu bir **Arkadaş Z. Özger** şiiri/dizesi geliyor ekrana. Kimi zaman da bir üst ses, **Arkadaş** hakkındaki tanıklığa bizzat cevap veriyormuşçasına bir **Arkadaş Z.** şiiri seslendiriyor.

Ulaş Tosun belgeseldeki kronolojik sıralamayı, *Merhaba Canım* şiirinin epizotlarına paralel olarak oluşturduğunu söylüyor. Önce şairin karakteri, ailesi, kemik hastalığı, kardeşi Şükran Temiz'in duygu dolu anılarıyla aktarılıyor. Ama dinleyiciyi en çok etkileyen tabii ki **Arkadaş**'ın kimi hüznü dolu kimi aykırı dizeleri oluyor. Ostomyolit hastalığı nedeniyle hastanede kaldığı aylar boyunca başından hiç ayrılmayan annesini, birçok dizesinde ansa da *Merhaba Canım* şiirinde değinilen anne, adeta yeryüzünün tüm annelerini psikanalitik bir tınıda temsil ediyor.

önce anne doğurdu çocuğu acıya
sonra çocuk acıya anneyi ve ölümü kattı
Sonra herşey ve herkes çocuktan var oldu

Annesi, **Arkadaş Zekai** için çok önemli, belki de birçok acıya ve yalnızlığa onun sevgisi sayesinde katlanabiliyor. En yalnız anlarında, dizelerinde de olsa annesine sığınıyor **Arkadaş**, “*bana ninni söyle ana, yalnızım, bunu hep söylüyorum*” diyerek ya da hayatı anneye eş tutuyor “*sana toprağı ve aşkı öğretecek hayat denen anneye koş*” dizesiyle...

Sekiz yaşında sağ bacağına musallat olan ostomyolit denen kemik hastalığı, doğuştan narin ruhunu çekingen bir mizaca hapsediyor. Çıkış yolunu yine şiirde buluyor **Arkadaş** ve “*güzel bir topallık / çirkin sağlamlıklardan yeğdir*” diyen Cavit’e *Kurdeşen* şiirini ithaf ediyor ve hastalığının ruhundaki etkilerini “*yirmi birlere kadar birlikte büyürsünüz / sonra hep birlikte büyürsünüz / en çok o büyür siz küçülürsünüz*” dizeleriyle paylaşıyor.

Belgeselin ikinci bölümünde Ankara’daki üniversite arkadaşları, **Arkadaş Zekai**’nin kendisine hem mahlas hem de ikinci isim olarak seçtiği ‘Arkadaş’ kelimesinin anlamları konusunda farklı görüşler belirtiyorlar. Bazısı suya sabuna dokunmayan kelimeleri özenle seçerek *hizadan çıkmayan* tahminlerini anlatırken, **Eşber Yağmurdereli** en cesur açıklamayı yapan isim oluyor ve bu mahlasın, birbirlerine ‘Arkadaş’ diye hitap eden iki eşcinsel³ karakterin olduğu bir **James Baldwin** romanından alındığını düşündüğünü söylüyor. Bu bölüm ister istemez insanın aklına **Yurttaş Kane**’deki her biri farklı bir Foster Kane tasviri yapan karakterleri getiriyor. Hâlbuki Kane için *Rosebud*’ın anlamı ne kadar açık ve netse **Arkadaş** için de mahlasının anlamı çok net. Belgeselde genel olarak birbirini tamamlayan, doğrulayan tanıklıklar ilk defa mahlas konusunda farklılaşıyor. Ancak yönetmen son sözü yine **Arkadaş**’a bırakıyor:

siz inanmayın bir gün değişir elbet
güneşe ve penise tapan rüzgarın yönü
çünkü ben okumuştum muydu neydi
bir yerlerde tanrılara kadın satıldığını

Belgesel, 60 sonu - 70 başı Türkiye’sinin politik koşullarını belge ve tanıklıklarla aktarmak kadar cinsel kimlik konusuna değinip **Arkadaş Zekai** biyografisinde *queer* bir perspektifin kapısını aralamak amacıyla olduğunu, daha ilk dakikadan açık ediyor aslında izleyicisine. Zira prologda yazar ve akademisyen **Ahmet**

³ Belgeselde “eşcinsel” kelimesini kullanabilen iki isimden biri Eşber Yağmurdereli, diğeri de Necla Zarakol. Diğer arkadaşları “aykırı sevgisi”, “farklılığı” gibi kelimeler kullanmayı tercih ediyor.

İnam, Zekai Özger ile beraber gittikleri Bursa'daki bir çadır tiyatrosunda gördüklerinin, düşünen insanlar olarak hep ulaşmaya çalıştıkları hakikate benzediğini söylüyor ve ekliyor: “Zekai'nin dünyasında da açtıkça açılacak olan şeyler vardı ve belki de açılacak olan şey erotik bir şey olabilir.”

hayat trajik bir homoseksüeldir
bence bütün homoseksüeller adonistir biraz
çünkü bütün sarhoşluklar biraz
freüdün alkolsüz sayıklamalarıdır

Yönetmen Türkiye'de devrimci sol hareketin 1970'lerde yaşadıklarını, işkence haberlerini, Deniz Gezmiş, Hüseyin İnan ve Yusuf Aslan'ın idam haberlerini arşiv görüntüleri ile aktardıktan hemen sonra Eşber Yağmurdereli'nin Arkadaş'la geçen Nobel Ödülü sohbetini paylaşıyor. Yağmurdereli, Arkadaş'ın Merhaba Canım şiirinin malum – ama ne olduğu belirtilmeyen – dizelerinden üstü kapalı bir üslupla bahsettikten hemen sonra yönetmen, bu dizeleri izleyicinin karşına bir görüntü olarak çıkartıyor. İşkence ve idam haberlerinden hemen sonra bu dizelerle karşılaşmak, akla Sovyet montaj kuramcısı Sergei Eisenstein'in sinemasal yumruk dediği şeyi getiriyor. Merhaba Canım şiirinin ikinci epizodunun bir anda ekrana yansıtılması, üstelik de bir üst ses tarafından seslendirilmeden uzun süre ekranda kalması Eisenstein'in anlaksal (entelektüel) kurgu dediği kurgu gibi işlev görüyor. Yönetmenin genel-geçerlikten uzakta, dizelerin, okuyanın bilincinde bir etki yaratmaya zaman ayırması dikkate değer bir ayrıntı. Belgesel film her ne kadar gerçekle/gerçek temsiliyle kurulu olmayı amaçlasa da, onu salt belge yığını olmaktan kurtaran ve sanat haline getirenin,

belgesel yönetmenin 'yaratıcı yorumu'dur önermesinin cesur bir örneği oluyor bana kalırsa. Son kertede **Ulaş Tosun**, belgeselin omurgasını **Arkadaş**'ın şiirleriyle retorik bir etki yaratacak şekilde oluşturmaya özen gösteriyor, **Arkadaş**'a olan saygısından.

Merhaba Canım tek bir kişinin hayatına odaklanması, kronolojik yapısı, röportaj / sözlü tanıklıklara dayanması, biyografik ve toplumsal bilgilere yer vermesi nedeniyle retorik biçimden ziyade kategorik biçime sahip aslen. Ancak bu kategorik biçim, **Arkadaş**'ın şiirleri belgeselde en kritik noktalarda kendilerine yer buldukça yerini retorik biçime bırakıyor. Dolayısıyla denilebilir ki belgeselde ikna gücü genelde şiirde ve **Arkadaş**'ın dizelerinin bizlerde oluşturduğu imgelem, röportajlara dayalı kategorik türün sunmadığı türde bir düşünme imkânı yaratıyor. Sözlü tanıklık veren kişiler elli yıl öncesinin hatıralarını geri çağırırken, dizeler daha ilk günkü gibi taze, kanlı canlı. Üstelik bu kıymeti kendinden menkul dizelerin birilerine kanıt sunmak ya da karşılarındakini bir şeylere ikna etmeye çalışmak gibi bir derdi de yok. Tıpkı **Arkadaş** gibi...

Sakalsız Bir Oğlanın Tragedyası:

Belgeselin sonlarında **Sina Akyol**, **Arkadaş**'ın kendisine, bir gün şiirleri bir kitapta toplanır ve yayımlanırsa adı 'Sakalsız Bir Oğlanın Tragedyası' olsun dediğini anlatıyor. Bu vasiyetin yerine gelmesi ancak kırk bir yıl sonra oluyor. Aslında **Arkadaş**'ın ölümünden sonra şiirleri **Tekin Sönmez** tarafından derleniyor ve 1974'te Nadas Yayınlarından *Şiirler* adıyla yayımlanıyor. Ardından Nisan 1984'te Mayıs Yayınları *Sevdadır* adıyla **Arkadaş**'ın şiirlerini, mektuplarını

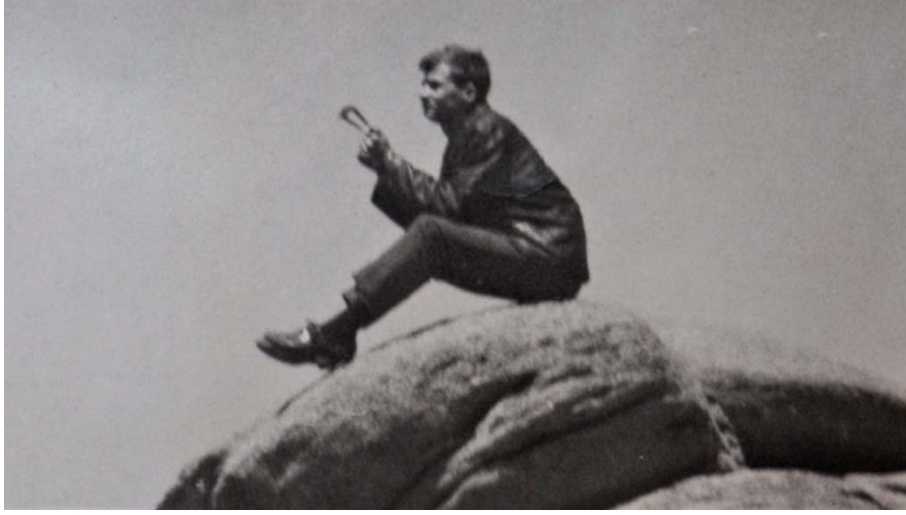
yayımlıyor. Ancak ortada yerine getirilmemiş bir vasiyet söz konusu. Nihayet 2014 yılında Ve Yayınevi'nden **Kenan Yücel**, geniş bir arşiv taramasından sonra **Arkadaş**'ın yaşarken dergilerde yayımlanan şiirlerini, asıl kaynaklardan ve yayımladığı dergilerden karşılaştırmalı olarak derliyor ve eleştirel bir basımla *Sakalsız Bir Oğlanın Tragedyası* başlığıyla yayımlıyor. Böylece **Arkadaş**'ın vasiyeti yerine gelmiş oluyor.

Arkadaş'ın vasiyet ettiği kitabına adını veren ve belgeselde **Ahmet İnam**'ın baştan sona okuduğu *Sakalsız Bir Oğlanın Tragedyası* şiiri, **Arkadaş Z. Özger**'in en önem verdiği şiirlerinden. 1967'de Soyut dergisinde yayımlanan şiir, İkinci Yeni'nin etkisinde ironik ve mizahi bir dile sahip. **Arkadaş** bu şiirde kendisini dışlayan toplumsal cinsiyet rollerini ironik bir biçimde gülünçleştiriyor, çeşitli dil hamleleri ile hâkim toplumsal cinsiyet algısını ters yüz ediyor. Şiirdeki kadınlık ve erkeklik sembollerinin yer değiştirmesi, sınır ihlaline uğraması, muğlaklaşması dönemine göre devrim sayılabilecek *queer* bir tavır.

*charles chaplin bir savaşta yitirdim sakalımı
çıkamazlığın grev sesi umutlarımı vururken
yendirdim bıyıklarımı papağan kuşkulara
biraz elma şekeriyle kazıdım sakalımı
lohusa şerbetiyle kazıdım sakalımı
yanaklarım paprika lahmacun ister misiniz
al işte sana böyle yüze böyle güz
demeyin deseniz de sakal yok ya ucunda
bu güz vermedi tarla seneye bıyık kerim
ben ettim siz etmeyin sakal veririm size
iğne iplik elimde bıyık dikerim size
yanaklarım taşlıtarla kurabiye yer misiniz*

*Sayın bayan dursanıza gözünüze kuş kaçmış
bu bıyık hiç gitmemiş sesinizin rengine
sakalınız uzamış inmiş ta belinize
at kuyruğu yapınız ya da örgüleyiniz
kedinizin bıyığını usturayla kesiniz
yanaklarım bileytaşı ispirto sever misiniz
yoksul ve utangaç bir müşteriyim ben
sizde güneş bulunur mu biraz/kaktüs alıcam
saksılarım yeşersin üç beş bulut verin de
çok üşüdü güneşten şizofreni olucak
çabuk olun lütfen dikenleri solucak
yanaklarım gobi çölü soğuk su içer misiniz
yüzüm eski bir artist yaşlandıkça shirley temple
elimde bir baş soğan bir baş sarımsak
ah ne kadar şakacısınız hiç hamlet oynamadınız mı
olmak ya da olmamak bütün sorun bu
yanaklarım yul bryner şimşir tarak ister misiniz*

Arkadaş bu şiiriyle toplumsal cinsiyet kalıplarını yıkıyor, mizahi bir üslup ve dilsel oyunlarla normatif kültürel kodlara meydan okuyor. Şair **İsmail Uyaroğlu**, **Arkadaş Z.**'nin mizaha yaslanmasını, güleç şiirler yazmasını, bulunduğu kapalı odada bunalan birinin, zaman zaman nefes almak için kendini dışarı atmasına benzetiyor. (Yücel, 2019: 116) **Arkadaş** gerçekten de döneminin boğucu ortamında şiirleriyle, dil denemeleriyle nefes alıyor. Aşklarını, kırgınlıklarını, yalnızlığını hep dizeleriyle ifade ediyor, kendi tragedyasının başkahramanı oluyor.

Adam Philips Kaçırıklarımız, Yaşanmamış Hayata Övgü adlı kitabında şöyle der: “Tragedyalar istediklerini elde edemeyen insanlarla ilgili hikâyedir, ama istediklerini elde edemeyen insanlarla ilgili her hikâye trajik bir görünüm oluşturmaz.” (Philips, 2017: 11). **Merhaba Canım** belgeseli aracılığıyla bugünden geriye doğru baktığımızda belki birçok toplumsal trajediyi hatırlıyoruz ama her türlü dışlanma ve ötekileştirilmeye rağmen **Arkadaş**'ın kabına sığmayan ve hizaya girmeyen yaşamı birçoğumuza kapatıldığımız kafeslerden çıkmak için ilham ve cesaret veren bir yaşam olarak görünüyor.

Kaynakça

- Bordwell, D. and Thompson, K. (2013) *Film Art*, New York: McGraw-Hill Companies.
- Küçükdoğan, B. ve Yengin D. (2019) *Sinema Kuramları 1 / Beyazperdeyi Aydınlatan Kuramcılar*, Ed. Zeynep Özarslan. İstanbul: Su Yayınevi.
- Özger, Z. (2019) *Sakalsız Bir Oğlanın Tragedyası*, Yayına Hazırlayan: Kenan Yücel. İstanbul: Ve Yayınevi.
- Philips, A. (2017) *Kaçırıklarımız Yaşanmamış Hayata Övgü*, çev. Selin Sıral. İstanbul: Metis Yayıncılık.